

Průzkum v oblasti využívání multimédií v hodinách literární výchovy na 2. stupni ZŠ

Úvod

V letech 2011–2013 jsme zrealizovali průzkum, jenž byl orientován na problematiku využívání multimédií ve výuce literární výchovy na 2. stupni základní školy.

Podnětem k tomuto šetření nám byl více jak 10 let trvající trend zavádět moderní informační a komunikační technologie do vzdělávání (viz Bílá kniha, Rámcový vzdělávací program, Státní informační politika ve vzdělávání) a fakt, že literární výchova hraje důležitou roli v rozvoji čtenářské gramotnosti. Navíc svou esteticko-formativní funkcí utváří osobnost a postoje mladistvého člověka a je také tím, co nás všechny navzájem spojuje, poněvadž je reflexí lidského života. Jak pravil už L.A. Seneca [2011, on-line]: „Kniha je základem poznání, učitelem věků, vládcem království ducha“. Literatura jako taková tedy představuje pro čtenáře útočiště, ovlivňuje jejich hodnotovou orientaci, rozvíjí imaginaci, empatii, jejím prostřednictvím mohou děti nabývat citových zkušeností, obohacovat svůj vnitřní svět a lépe poznat sebe sama [Cenek 1979].

A vzhledem ke schopnosti multimédií umocnit při rozboru literárního díla estetický prožitek (kombinace s obrazem, hudbou, filmem, vzorovým mluveným projevem) a zanechat tak mnohem hlubší a trvalejší zážitek v žákově mysli – ovšem za předpokladu jeho zaujetí a aktivní spoluúčasti na interpretaci díla, jinak by byla práce s textem nedostačující a neefektivní – jeví se jejich využití ve výuce jako příhodné.

V České republice jsme ale na průzkum/výzkum, jenž by se zabýval multimédií ve spojitosti s literární výchovou na druhém stupni základní školy, nenarazili. Výjimkou snad může být jen šetření Gabala a Václavíkové Helšusové [2003, on-line], které je orientováno na problematiku čtenářství u dětí a dospívajících a ze kterého plyne zajímavý poznatek o pozitivním vlivu práce s počítačem na čtení knih. Tato dvě média se totiž navzájem doplňují a děti, jež často pracují s počítačem, přečtou údajně mnohem více knížek, než ty děti, které s počítačem pracují minimálně.

Ohledně využití multimédií ve výuce literární výchovy jsme se proto rozhodli zjistit, jak vůbec vypadá současná situace na českých základních školách, jaký je trend, tzn. která multimédia, za jakých podmínek a jakým

způsobem jsou učitelé při přípravě na výuku literární výchovy a ve výuce samotné využívána atp.

1. Metodologie

Vzhledem k povaze vytýčeného cíle jsme si na základě studia odborné literatury a zejména pak volných rozhovorů s učiteli českého jazyka stanovili následující deskriptivní problémy.

1. Jaké mají učitelé podmínky (tzn. časová dotace; vybavenost školy multimediálním setem; existence a dostupnost vhodných multimédií) k tomu, aby mohli multimédií ve výuce využít?
2. Jsou učitelé na 2. stupni ZŠ ochotni využívat multimédií v hodinách literární výchovy?
3. Jaká multimédia využívají učitelé v hodinách literární výchovy?
4. Pracují učitelé s výukou počítačem řízenou?
5. V jakých fázích výuky literární výchovy používají učitelé multimédií nejčastěji?
6. Využívají učitelé multimédií při své přípravě na výuku literární výchovy?
7. Kolik učitelů literární výchovy si vytváří vlastní multimédia?
8. Považují učitelé využití multimédií (při přípravě na výuku, ve výuce) za přínosné?

Na ně jsme hledali odpovědi prostřednictvím nestandardizovaného dotazníku, který byl anonymní a jehož distribuce proběhla elektronickou cestou skrze odkaz zasláný učitelům na e-mailovou adresu.

Základní soubor respondentů sestával ze všech učitelů českého jazyka 2. stupně základních škol v Olomouckém, Moravskoslezském a Zlínském kraji – tři kraje jsme vybrali záměrně, abychom pak mohli data získaná průzkumem do jisté míry zobecnit. Výpočet rozsahu výběru vycházel ze vzorce určeného pro převažující data nominální (či ordinální).

Celkem jsme kontaktovali cca 800 vyučujících, neboť jsme počítali s nižší návratností a případnou neochotou dotazník vyplnit. Výzkumný vzorek nakonec čítal 630 respondentů.

Zpracování výsledků průzkumu proběhlo za pomoci aplikace MS Excel 2007. V rámci deskripce jsme provedli jejich analýzu a srovnání se závěry ze studia odborné literatury.

2. Výsledky průzkumu

V rámci našeho průzkumu jsme nejprve zjišťovali hodinovou dotaci literární výchovy na 2. stupni základní školy. Čas věnovaný literární výchově je totiž podmíněn několika faktory, jako je Školní vzdělávací program, ročník či přístup samotného učitele.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [2013] uvádí pro 6.–9. ročník týdenní minimum 15 hodin, což jsou přibližně 4 vyučovací jednotky pro každou třídu. A z rozhovorů s učiteli českého jazyka jsme se dozvěděli, že jsou složce jazykové věnovány 2 vyučovací hodiny týdně, komunikační a slohové výchově 1 a literární výchově také 1, eventuálně 2 hodiny týdně. Časová dotace jednotlivých složek předmětu je tedy poměrně nevyvážená a hlavně nedostatečná. Jak uvedl Ondřej Hausenblas [2006: 13]: „je dost těžkým úkolem skloubit ve výuce skutečnou četbu knížek (ne pouze úryvků z čítanky), provázenou diskusí, myšlením a psaním, s poznáváním literárních pojmů a historických kontextů. Obojí si vyžaduje mnoho času, a každé z obou ztrácí význam, pokud není doprovázeno tím druhým“. Navíc jsme se od některých vyučujících dozvěděli, že občas dobírají látku z mluvnice a slohu v literárních hodinách, čímž ubírají literární výchově z už tak nízké časové dotace.

Na otázku, kolik hodin týdně věnujete výuce literární výchovy, nám odpovědělo 58% respondentů jednu vyučovací jednotku, 38% dvě vyučovací jednotky a 4% jednu i dvě, dle ročníku. 18% dotázaných přiznalo, že občas nevěnují celou hodinu výuce literární výchovy, a to například z důvodu řešení třídnických povinností, dobírání látky z mluvnice atp.

68% respondentů nepovažuje množství času věnovaného literární výchově (1, popř. 2 hodiny za týden) za dostačující k tomu, aby bylo možno zrealizovat výuku za podpory multimédií.

Kromě časové dotace spatřují učitelé další nesnáz ve vybavenosti škol tzv. multimediálními sety, tj. počítačem, dataprojektorem a event. interaktivní tabulí. 58% z nich totiž uvedlo, že se u nich ve škole multimediální set nachází jen ve specializované učebně. 30% ve specializované učebně a v běžných třídách, v pouhých 10% případů je multimediální set běžně umístěn i v obyčejných třídách.

„V dnešní době by měla být vybavena každá třída alespoň počítačem a dataprojektorem. Bohužel tomu tak není. I kvůli obyčejnému videu / DVD přehrávači musím měnit třídu, a to jde jen jednou za pololetí, aby to neobtěžovalo okolí. Myslím si, že i starší učitelé by měli méně strachu využívat tyto technologie, kdyby k nim měli přístup“. (Respondent).

Ve výuce literární výchovy má podle našich zjištění přístup k počítači, dataprojektoru a interaktivní tabuli celkem 64% dotázaných – a přitom závěry České školní inspekce z roku 2009 (s. 6) uvádějí, že je na základních školách interaktivních tabulí veliký nedostatek. Rozdíl je dán asi tím, že od šetření České školní inspekce uplynuly tři roky, během nichž se mohla vybavenost škol interaktivními tabulemi o hodně zlepšit.

21% učitelů uvedlo, že má přístup k počítači s dataprojektorem, přičemž někteří do komentářů poznamenali, že užívají školní notebook s přenosným dataprojektorem, který si mohou napojit v jakékoliv učebně.

62% dotázaných konstatovalo, že mohou v literární výchově využívat služeb internetu, což závěrem České školní inspekce z roku 2009 odpovídá.

V souvislosti s hardware jsme zjišťovali dostupnost software; podle České školní inspekce (2009) na tom totiž nejsou české školy úplně nejlépe, a to často z finančních důvodů.

48% respondentů ve škole k dispozici multimediální výukové programy vhodné pro český jazyk, sloh či literární výchovu má, 37% ne.

Zajímavá pro nás byla odpověď nevím, kterou zahrlo celkem 15% dotázaných. Vysvětlit bychom si ji mohli jako nezájem vyučujících o využití těchto programů v českém jazyce, například z důvodu absence fungující techniky nebo kompetencí umožňujících software do hodin aplikovat.

Mezi nejčastěji uváděné programy patřily produkty od firmy Terasoft, Silcom a dále CD-ROMy od nakladatelství Tobiáš, Fraus. Objevil se Labyrint literatury, Literatura (maturita v kostce) a Literatura I, II od EuroDIDACTU.

A nyní přejdeme od materiálních a jiných podmínek užívání multimédií ve výuce literární výchovy, které učitelé na svých pracovištích mají, k jejich samotné aplikaci.

Dozvěděli jsme se, že z technických výukových prostředků v hodinách literární výchovy učitelé používají nejčastěji počítač, dataprojektor a interaktivní tabuli (n 173), dále také televizi, video a CD přehrávač.

Na dotaz, zda učitelé využívají v hodinách literární výchovy multimédií, nám kladně odpovědělo 58% respondentů.

Součástí otázky byla i možnost doplnění, o která multimédia se jedná. Jednoznačně dominoval internet (n 303), pak vlastní či převzaté prezentace (n 166), např. z portálu veskole.cz, a nakonec multimediální CD-ROMy (n 45).

Vlastníkem multimediálního výukového programu vhodného pro český jazyk, sloh nebo literární výchovu, který lze ve výuce či při přípravě na ni využít, je pouze 10% dotázaných. Důvodem může být nedostatečná nasycenost trhu multimediálními výukovými programy určenými do výuky literární výchovy či literatury, o níž mimo jiné hovoří i závěry České školní inspekce.

V hodinách pak 68% dotázaných preferuje výuku počítačem podporovanou, 27% obojí a pouze 5% řízenou, přičemž zde může být opět souvislost s nedostatkem multimediálních výukových programů, jež by byly na takové úrovni, aby funkce učitele ve vyučování zastoupily.

Pokud učitelé ve výuce multimédií použijí, tak je to nejčastěji ve fázi motivace (38%) a výkladu učební látky (37%). Mnohem více než ve výuce samotné jsou však multimédia učiteli využívána při přípravě na ni, konkrétně tento fakt uvedlo 84% respondentů.

Na otázku, zda si učitelé sami vyrábějí multimediální aplikace do hodin literární výchovy (např. multimediální prezentace v programu PowerPoint), nám odpovědělo kladně 44% z nich. Nejčastěji k tomu využívají aplikace PowerPoint (231 dotázaných) a až poté software vázaný k interaktivním tabulím, tj. Smart

Notebook (IT Smart Board) a ActiveStudio (IT ActivBoard). U volné odpovědi *jiný program* učitelé uváděli aplikace MS Word, eBeam Interact software, systém EduBase a programy Hot Potatoes.

O tom, že multimédia mají ve výuce literární výchovy své místo, jsou přesvědčeni téměř všichni dotázaní učitelé – 97% (průzkum České školní inspekce z roku 2009 hovoří o 91% respondentů). Za škálových otázek nám taktéž vyplynulo, že spatřují v multimédiích pro vzdělávací proces přínos a mají snahu/ochotu je aplikovat do hodin literární výchovy, anebo je využít v rámci své přípravy na výuku.

Závěr

Z průzkumu lze tedy udělat následující nejdůležitější závěry.

Týdenní časová dotace literární výchovy je podle učitelů pro využití multimédií ve výuce nízká, což ovšem neznamená, že nemají snahu je do hodin začlenit – téměř všichni jsou totiž přesvědčeni o přínosu multimédií do vzdělávání. V rámci své přípravy jich využívá 84% dotázaných.

Z hlediska vybavenosti škol moderními technickými výukovými prostředky jsme zaznamenali nárůst počtu interaktivních tabulí (IT) – celkem 64% dotázaných k nim má ve výuce literární výchovy přístup, a to Česká školní inspekce v roce 2009 (s. 6) uvedla, že: „Ve většině škol se tyto prostředky nevyskytují vůbec, anebo velmi vzácně“.

Nasyčenost trhu multimediálními výukovými programy orientovanými na literární výchovu je učiteli hodnocena jako nedostačující, s čímž koresponduje zjištění o výuce počítačem řízené, která je upřednostňována jen v 5% případů, a o tom, že nejvíce uplatňovaným multimédiem je v literární výchově Internet (vlastní aplikace si vytváří pouze 44% dotázaných).

V hodinách literární výchovy jsou multimédia užívána zejména ve fázi motivace a výkladu probírané látky. Nejvíce se však uplatní při přípravě učitele na samotné vyučování.

Literatura

Cenek S. (1979), *Úvod do teorie literární výchovy*, Praha: SPN. ISBN není.

Citáty – Literatura (2011), [online] [cit. 13.3.2011]. Dostupné z: http://pivevna.cz/cita_ty/literatura/

Česká školní inspekce – Výroční zprávy (2009/2010), [online] [cit. 18.9.2011]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Vyrocnizpravy/>

Gabal I., Václavíková Helšusová L. (2003), *Jak čtou české děti: Analýza výsledků sociologického výzkumu*. [online] [cit. 17.4.2010]. Dostupné z: http://www.gac.cz/documents/nase_prace_vystupy/GAC_cten_jak_ctou_ceske_deti.pdf

Hausenblas O. (2006), *Jak vyučovat literaturu a k čemu to vede* [in:] Dokořán: Bulletin Obce spisovatelů, 10, 39, s. 9–16. ISSN není.

Národní program rozvoje vzdělávání – Bílá kniha (2001), Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání. ISBN 80-211-0372-8.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) (2013), [online] [cit. 1. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>

Abstrakt

Článek prezentuje výsledky průzkumu, který byl orientován na zjištění současného stavu využívání multimédií ve výuce literární výchovy na 2. stupni základní školy, například na odhalení toho, která multimédia, za jakých podmínek a jakým způsobem jsou učitelé při přípravě na výuku literární výchovy a ve výuce samotné využívána.

Klíčová slova: literární výchova, multimédia, průzkum, učitel, výuka.

The survey of current state of the use of multimedia in literary education at secondary school

Abstract

The paper presents the results of a survey that was focused on the current state of the use of multimedia in literary education at secondary school, for example, the disclosure of which multimedia, under what conditions and how the teachers in preparation for the teaching of literary education and teaching alone used.

Key words: literature education, multimedia, exploration, teacher, teaching.